

4. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 210 с.
5. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г.Тер-Минасова. – М.: Изд-во “Проспект”, 2000. – 353 с.
6. Шасцімоўны слоўнік прыказак, прымавак і крылатых слоў. Мінск: Універсітэцкае, 1993. – 290 с.
7. Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. / A. P. Záturský. – Slovenský Tatran, 2005. – 813 s.

Доўгая Вераніка

ЭТНАЛІНГВІСТЫЧНЫЯ МАГЧЫМАСЦІ АНАЛІЗУ ФАЛЬКЛОРНЫХ ТЭКСТАЎ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ЗАМОЎ)

Замовы – адначасова адзін з самых цікавых і праблемных фальклорных жанраў. Цяжкасці ў паўнаватрасным даследаванні замоў абумоўлены малой колькасцю фактычнага матэрыялу, бо іх змест трымаецца ў глыбокай тайне і перадаецца знахарамі толькі перад смерцю і толькі родным альбо вельмі блізкім людзям. У аспекце этналінгвістычнага аналізу замовы прыцягваюць да сябе ўвагу тым, што ў іх найлепшым чынам увасоблена светасузіранне чалавека мінулых часоў, нашага продка, яго першаснае адчуванне прыгажосці і непаўторнасці прыроды, чуйнае стаўленне да слова і навакольнага асяроддзя.

Ніжэй прадстаўлены тэкст любоўнай замовы (прысушкі), абранай для этналінгвістычнага аналізу:

Устану я, добры маладзец, і выйду не дзвярыма за новыя вароты ў чыстае поле. У чыстым полі стаіць тры бясы, два бясы, адзін бес: бес Сава, бес Савул, бес Калдун. Падыйду я, добры маладзец, набліжэй, пакланюся паніжэй, і вы, трыдзевяць бясоў – бес Сава, бес Савул, бес Калдун, паслужыце мне, як служылі Іраду цару. Ідзіце па гарадах, па сёлах, па дзярэўнях і збярыце ўсю таску і сухоту ад звярэй, птушак, рыб і ўсякага роду людзей і знясіце тую таску і ўсякага роду сухоту дзвяціцы Прасінні ў ясныя вочы, у чорныя бровы, у румянае ліцо, у рацівае сэрца, у чорную печань, у гарачую кроў, у трыдзевяць жыл і адну жылу станаваю, падпятную, і каб гэта дзвяціца не магла ні жыць, ні быць ні днём па сонцу, ні ноччу па месяцу без мяне, добрага моладца. У чыстым полі стаіць сарачынскі дуб, з-пад дуба выходзіла Баба-Яга і паджыгала трыдзевяць кастроў дубовых дроў. Так жарка, так ясна, каб разгарэліся ў дзвяціцы ясныя вочы, чорныя бровы, румянае ліцо, рацівае сэрца, чорная печань, гарачая кроў, семдзесят адзін сустай; каб тая дзвяціца не магла насладжацца, ні ў чыстым полі нагуляцца, ні ў парнай лазні парыцца, ні прэсным малаком нахлябацца, ні ў мяккай пасцелі адаспацца без мяне, добрага моладца. І гэтым добрым маім словам ключ і замок, замок замкну і ключ знясу ў акіян-мора пад латыр камень. Амінь [2, с. 53].

У кантэксце беларускай міфалагічнай традыцыі этналінгвістычны аналіз дадзенай замовы можа быць наступны.

“Устану я, добры маладзец, і выйду не дзвярыма за новыя вароты ў чыстае поле” [2, с. 53]. Дзверы і вароты, паводле народных уяўленняў беларусаў, сімвалізуюць своеасаблівую мяжу, што аддзяляла і абараняла чалавека і засвоеную ім тэрыторыю ад неспрыяльнага, а значыць, і патэнцыйна

небяспечнага навакольнага асяроддзя. З’яўляецца апазіцыя “свой” – “чужы”. Прастора за дзвярыма і варотамі разумелася як пачатак іншага вымярэння, таму адкрываць іх – гэта значыць выходзіць у замагілле. Але ў тэксце замовы выразна гучыць, што хлопец выходзіць не дзвярыма. Тлумачэнне гэтага можа быць наступным: 1) “не дзвярыма” – значыць ціха, што рэгламентуецца адным са складнікаў рытуалу выканання замовы – адсутнасцю назіральнікаў; 2) “не дзвярыма” – гэта спроба пакінуць таямніцай тое месца, адкуль ажыццяўляецца замова (напр., асабістую хату), каб не прыцягнуць да яго нячыстую сілу. Верагодна, хлопец выходзіць праз акно, бо менавіта яно лічылася непасрэдным сродкам зносін паміж прадстаўнікамі розных светаў. Міфалагема “чыстае поле” працягвае канцэпцыю пранікнення ў іншасвет, таму што такая яго візуальная характарыстыка, як бязмежнасць неапрацаванай чалавекам прасторы, стварае адчуванне пазачасавасці, хаосу і варожасці.

“У чыстым полі стаіць тры бясы, два бясы, адзін бес: бес Сава, бес Савул, бес Калдун. Падыйду я, добры маладзец, набліжэй, пакланюся паніжэй, і вы, трыдзевяць бясоў – бес Сава, бес Савул, бес Калдун, паслужыце мне, як служылі Іраду цару” [2, с. 53]. У гэтым урыўку замовы выразна назіраецца сінтэз элементаў язычніцтва і хрысціянскай культуры. Сава, Савул і Калдун – нячысцікі, сустрэча з якімі ў локусе іншасвету носіць лагічны і абавязковы характар. Іх місія заключаецца ў тым, каб забяспечыць хлопцу выкананне яго жадання – прысушыць да сябе мілую дзяўчыну. Праз паклон чалавек заўжды выказвае паважлівае стаўленне да таго, каму кланяецца, і гатоўнасць служэння яму. Дзякуючы вядомай біблейскай гісторыі пра забойствы немаўлят Ірад набыў славу жорсткага манарха і ў хуткім часе стаў увасабленнем Антыхрыста. На выявах гэта быў чалавек, што ў вар’яцкай лютасці рве сабе бараду і замахваецца мячом на няшчасных дзяцей. Побач з ім малявалі Сатану, які штосьці нашэптваў Іраду на вуха. Магчыма, так у замове праз параўнанне “як служылі Іраду цару” ўказваецца, якім чынам нячысцікі будуць выклікаць каханне ў дзяўчыны, а менавіта шляхам нашэптвання. Таксама прасочваецца выразная лічбавая сімволіка. Лік “тры”, хоць і з’яўляецца няцотным, у міфапаэтычнай сістэме нашых продкаў асацыяваўся выключна са стабільнасцю і гармоніяй. Так, найважнейшымі параметрамі існавання былі неба, зямля, іншасвет; бог, прырода, чалавек; цела, дух, душа. У рэлігійных вераваннях Старажытнага Егіпта асабліва ўшаноўваліся багі Ра, Асірыс, Гор, у Індыі – Брахма, Шыва, Вішну, а ў беларусаў пасля прыняцця хрысціянства – святая Тройца (дарэчы, выява якой увасабляе сабою трохкутнік, часам з вокам унутры): Бог Бацька, Бог Сын і Бог Святы Дух.

“Ідзіце па гарадах, па сёлах, па дзярэўнях і збярыце ўсю таску і сухоту ад звярэй, птушак, рыб і ўсякага роду людзей і знясіце тую таску і ўсякага роду сухоту дзвяціцы Прасінні ў ясныя вочы, у чорныя бровы, у румянае ліцо, у рацівае сэрца, у чорную печань, у гарачую кроў, у трыдзевяць жыл і адну жылу станаваю, падпятную, і каб гэта дзвяціца не магла ні жыць, ні быць ні днём па сонцу, ні ноччу па месяцу без мяне, добрага моладца” [2, с. 53]. Людзям, наогул усім прыродным элементам, уласціва захаванне ў глыбінях памяці ў большай

ступені не пазітыўнай, а негатыўнай інфармацыі, да якой і апелююць нячысцікі, а вока ў фальклорнай традыцыі ўспрымалася як уваход у цела і свядомасць чалавека і ўяўлялася месцам, дзе можа пасяліцца нячыстая сіла. У першую чаргу любоўныя пачуцці закранаюць сэрца, яно ёсць пачатковы індикатар і канцэнтрат інтымных перажыванняў у чалавечым целе. Пры гэтым адбываецца адключэнне разумовых функцый. Сэрца непасрэдна звязана з такімі ўніверсальнымі сімваламі жыцця, як кроў, праз якую экспрэсія кахання распаўсюджваецца па ўсім арганізме, і печань, якая з’яўляецца носьбітам энергіі і энергетыкі чалавека. Пята, паводле старажытных меркаванняў, мае выразны медыятыўны характар семантыкі. Менавіта гэта частка цела становіцца найважнейшай зонай кантактаў з іншасветам, бо заканчвае сабой “сваю”, чалавечую прастору і ў той жа час судакранаецца з зямлёй, “чужой” сферай. Заўважым, што хлопец у замове побач з імем дзяўчыны не называе свайго імя. Такую безасабовасць можна патлумачыць жаданнем схавацца ад цёмных сіл і такім чынам не наклікаць на сябе ліха.

“У чыстым полі стаіць сарачынскі дуб, з-пад дуба выходзіла Баба-Яга і паджыгала трыдзевяць кастроў дубовых дроў. Так жарка, так ясна, каб разгарэліся ў дзявіцы ясныя вочы, чорныя бровы, румянае ліцо, рацівае сэрца, чорная печань, гарачая кроў, семдзесят адзін сустаў; каб тая дзявіца не магла насладжвацца, ні ў чыстым полі нагуляцца, ні ў парнай лазні парыцца, ні прэсным малаком нахлябацца, ні ў мяккай пасцелі адаспацца без мяне, добрага моладца” [2, с. 53]. Характэрным для міфалагічнай свядомасці вобразам, які ўяўляў сабою ўніверсальную сістэму свету, было Дрэва Сусвету (Касмічнае Дрэва). Дрэва Сусвету – гэта агромністае дрэва, што злучала цэнтр Пекла, цэнтр Зямлі і цэнтр Неба. Яно мадэлявала свет як у прасторавых (па гарызанталі і па вертыкалі), так і ў часавых адносінах. Дуб у дадзеным кантэксце і з’яўляецца такім дрэвам. Акрамя гэтага, дуб як сімвал вечнага жыцця, прыгажосці і здароўя, асацыяваўся з моцным мужчынскім пачаткам. Чаму дуб называецца “сарачынскім”? Мажліва, што “сарачынскі” – гэта скажоная форма прыналежнага прыметніка ад назоўніка “сарока”, бо ў мінулыя часы гэта птушка надзялялася магічнымі здольнасцямі. Паколькі ў традыцыйнай культуры беларусаў Баба Яга – жаночае ўвасабленне дэманічнай істоты, то ўяўляецца магчымым у гэтай замове інтэрпрэтаваць вобраз Бабы Ягі як маці (хоць часцей Баба Яга займае варожую пазіцыю да людзей), якая паўстае з іншасвету і праз спальванне ўсемагутных дубовых дроў (так званы рытуальны “чортаў агонь”) дапамагае сыну паралізаваць волю дзяўчыны Прасінні. Існуюць цікавыя даследаванні, у якіх “некаторыя вучоныя на падставе лінгвістычных дадзеных канкрэтызуюць міфалагічнага прататыпа Бабы Ягі ў вобразе змяі, бо змяя (“аднанога”, як і Баба Яга) мае хтанічны характар і з прычыны гэтага мае непасрэднае дачыненне да царства памерлых. Элемент “-яга” і яго варыянты маглі ўзыходзіць да вялікага этымалагічнага гнязда, звязанага з і.-е. каранем *egh(i) – “змяя” [1, с. 34]. А змяя ў сваю чаргу з’яўляецца сімвалам мудрасці, звышнатуральнай сілы, любоўнай магіі, а таксама апякунства ачага, сям’і і кожнага чалавека. Ва ўрыўку прысутнічае

лічба “сем”, якая валодае моцным сакральным зместам. Мяркуюць, што “сямёрка – гэта хутчэй за ўсё сума дзвюх папярэдніх канстант – тройкі і чацвёркі, г. зн. дынамічнага і статычнага бакоў Сусвету, адзінства дзвюх супрацьлегласцей, якія не ўмеюць у гэткай універсальнай сістэме, з якой складаецца сам свет, існаваць адзін без другога. Болей таго, сямёрка – агульная ідэя ўсяго Сусвету ў яго пастаянным адраджэнні і адначасова ідэя адпаведнага гэтаму Сусвету інструмента яго пазнання – дрэва жыцця” [5, с. 73]. Здаўна нашы продкі пачалі вылучаць сем багоў у верхнім славянскім пантэоне, сем нябёсаў у структуры космасу, сем колераў у вясёлкі, а пасля і сем дзён у тыдні, сем асноўных нот у гаме. Нават тэасафы сцвярджаюць, што сутнасць чалавека складаецца з сямі ўзроўняў: фізічны, астральны, ментальны, інтуітыўны, нірванічны, манадычны, Боская свядомасць.

“І гэтым добрым маім словам ключ і замок, замок замкну і ключ знясу ў акіян-мора пад латыр камень. Амінь” [2, с. 54]. Замок і ключ, паводле міфалагічнай карціны свету беларусаў, уяўляліся сімвалам аховы, з’яднання ці раз’яднання. У дадзеным выпадку гэта інструменты, пры дапамозе якіх хлопец павінен з’яднацца з каханай дзяўчынай. Адсюль выразныя эратычныя матывы ў семантыцы замка і ключа: замок, натуральна, увасабляў жаночы пачатак, а ключ – мужчынскі, а самі дзеянні адмыкання/замыкання замка ключом непасрэдна палавы акт. І ў дадатак замкнуты замок у тэксце замовы магічным чынам як бы замацоўвае выказанае жаданне хлопца. Акіян-мора – сакральная прастора, мяжа паміж “тым” і “гэтым” светам, шлях у іншае вымярэнне, месцазнаходжанне душ памерлых і нячыстай сілы. Лічылася, што да зямных водаў абавязкова маюць дачыненне багіні кахання, напрыклад, славянская Мокаш. Таксама вада, адна з асноўных касмічных стыхій, паводле вынікаў навуковых даследаў, з’яўляецца субстанцыяй, якая цудоўна захоўвае і перадае інфармацыю, і носьбітам закладзенай чалавекам энергетыкі. Верагодна, што гэты факт быў ужо даўно вядомы нашым продкам. Асаблівасці фізічных якасцяў і разнастайнасць формаў далі магчымасць каменю сцвердзіць сябе ў народных уяўленнях уладальнікам незвычайных здольнасцяў. Невыпадкова, што цвёрдасць і даўгавечнасць каменя – гэта асноўныя матывы яго выкарыстання ў магічных аперацыях. Камень у дадзеным кантэксце выступае як гарант трывалых адносін паміж хлопцам і дзяўчынай. Фінальны акорд “амінь” з’яўляецца пад уплывам хрысціянскай традыцыі і семантычна ўвасабляе сабою замацаванне ўсяго зместу замовы.

Такім чынам, у працэсе дадзенага этналінгвістычнага аналізу любоўнай замовы (прысушкі) бяспрэчным застаецца адзін факт: вусная народная творчасць – гэта вялікая крыніца сэнсаў, спасціжэнне якіх неабходна для вырашэння пытання пра нацыянальную самаідэнтыфікацыю чалавека.

Выкарыстаная літаратура

1. Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік. Мн., 2006.
2. Беларускі фальклор: Хрэстаматыя. Мн., 1996.
3. Міфалогія беларусаў: Энцыклапедычны слоўнік. Мн., 2011.
4. Міфы бацькаўшчыны. Мн., 1994.
5. Ненадавец А.М. Каму пакланяліся продкі. Мн., 1996.

6. Ненадавец А.М. Святло таямнічага вогнішча. Мн., 1993.
7. Ненадавец А.М. Сілаю слова. Чорная і белая магія. Мн., 2002.

Марта Дубовік

КАМУНІКАТЫЎНАСЦЬ ЯК АСНОЎНЫ СРОДАК РЭАЛІЗАЦЫ КАМУНІКАТЫЎНАГА ПАДЫХОДУ ДА НАВУЧАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ ЯК ЗАМЕЖНАЙ

Камунікатыўны падыход да навучання замежным мовам аформіўся ў 1970-х гадах у Заходняй Еўропе ў сувязі з вылучэннем новай мэты навучання – авалоданнем мовай як сродкам зносін. Пад зносінамі разумеецца перадача і паведамленне інфармацыі пазнавальнага і афектыўна-ацэначнага характару, абмен ведамі, навыкамі і ўменнямі ў працэсе маўленчага ўзаемадзеяння дзвюх і больш асоб. Неабходна адзначыць, што факт узаемадзеяння не заўсёды азначае, што зносіны адбыліся. Ёсць выпадкі, калі ўдзельнікі камунікацыі прамаўляюць фразы, рэплікі, але абмен інфармацыяй, разуменне і ўзаемаўплыў не адбываюцца. Прычынамі гэтага з'яўляюцца несфарміраванасць камунікатыўнай кампетэнцыі, якая разглядаецца ўсімі даследчыкамі камунікатыўнага падыходу як галоўная мэта навучання.

Тэрмін “кампетэнцыя” быў уведзены Н. Хомскім у дачыненні да лінгвістыкі і абазначаў веданне сістэмы мовы ў адрозненне ад валодання ёю ў рэальнай сітуацыі зносін. Паступова ў замежнай, а затым і ў айчынай методыцы ў процівагу лінгвістычнай кампетэнцыі Хомскага з'явіўся метадычны тэрмін “камунікатыўная кампетэнцыя”, пад якім сталі разумець здольнасць ажыццяўляць зносіны з дапамогай сродкаў мовы, гэта значыць перадаваць думкі і абменьвацца імі ў розных сітуацыях падчас узаемадзеяння з іншымі ўдзельнікамі зносін, правільна выкарыстоўваць сістэму моўных і маўленчых нормаў, выбіраючы пры гэтым камунікатыўныя паводзіны, адэкватныя аўтэнтычнай сітуацыі зносін. Камунікатыўная кампетэнцыя не з'яўляецца асобнай характарыстыкай таго ці іншага чалавека, яе ўзровень сфасміраванасці выяўляецца непасрэдна падчас самой камунікацыі.

Становіцца відавочным, што для камунікатыўнага падыходу адной з асноўных ідэй з'яўляецца камунікатыўнасць навучання, г.зн. здольнасць да перадачы і ўспрымання інфармацыі.

Першым чынам неабходна сказаць, што “камунікатыўнасць” варта разглядаць у якасці катэгорыі методыкі як навукі. “Без камунікатыўнасці няма сучаснай методыкі”, – справядліва сцвярджаюць В.Р. Кастамараў і В.Д. Мітрафанава.

Камунікатыўнасць заключаецца ў прыпадабненні працэсу навучання да працэсу паспяховай камунікацыі. З гэтага вынікае, што камунікатыўны падыход мадэлюе навучання як рэальныя зносіны паміж людзьмі.

Паколькі катэгорыя камунікатыўнасці адносіцца да даволі шырокіх паняццяў, мы прааналізуем яе ў дачыненні да асноўных аспектаў навучальнага працэсу. Гэта дапаможа вызначыць змест прынцыпаў камунікатыўнага падыходу, а такім чынам, і сфармуляваць іх.